

- єдність світосприймання і художнього бачення світу авторів;
- єдність творчого методу, способу художнього пізнання;
- схожість за образно-емоційним змістом, засобами вираження.

Художні паралелі слід проводити за основними принципами асоціативних зв'язків: тотожність, доповнення, контраст.

Принцип «художнього переведення», який передбачає включення взаємодії мистецтв у творчо-перетворювальну діяльність студентів (інсценізація, театралізація тощо), якнайбільш сприяє здійсненню процесу ідентифікації з художнім образом, перевтілення та «входження» у внутрішній стан іншого, відтворення його переживань та почуттів. Поєднання різних видів художньої діяльності (спів, гра, елементи хореографії, імпровізація, сценічне втілення образів, прямий зв'язок з дією, елементи акторської майстерності) не тільки сприяють розвитку багатьох обдарувань особистості, а й сприяють вдосконаленню техніки педагогічного спілкування, позитивно впливають на емоційно-вольову сферу особистості, розвивають глибокі почуття, здатність до співпереживання та співтворчості, що є особливо важливим у діяльності вчителя мистецьких дисциплін.

Доцільність обраних педагогічних принципів використання взаємодії мистецтв полягає в тому, що вони дозволяють включити різновиди мистецтва в аналітико-синтетичну та творчо-перетворювальну діяльність студентів, активізувати таким чином усі сфери самовияву особистості, різнобічно підійти до процесу формування внутрішніх структурних компонентів художнього сприйняття, спрямованих на педагогічну діяльність.

Література

1. *Мазена В.І.* Художня творчість як пізнання. – К., Наукова думка, 1974. – 213 с.
2. *Рудницька О.П.* Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. Навч. посібник. – К.: КДП, 1992. – 96 с.
3. *Яранцева Н.О.* Творчий характер художнього сприйняття. – К., 1979. – 21 с.

УДК 78.03(477)“18/19”(0.45)

Найда В.Ю.

СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СЕРЕДНІХ МУЗИЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В статтє освещается период создания основных центров музыкального образования в Украине, рассматривается решающая роль в этом отделении РМО.

Ключевые слова: музыкальное училище, отделение РМО, учебное заведение.

У ХХІ ст. українська музична освіта знаходиться на новому етапі свого розвитку. Він позначений злетами музично-педагогічної думки, багатий на ентузіастів музичної освіти, котрі своєю працею та нестандартними підходами до навчання музиці закладають основи сучасної теорії та практики музичної педагогіки. Але її подальший розвиток повинен ґрунтуватися на глибокому розумінні сучасного стану музичної освіти в Україні, яке можливе лише на основі ретельного аналізу здобутків минулого. Тому стає зрозумілою актуальність дослідження становлення та розвитку спеціальних середніх музичних закладів України. Особливий інтерес викликає період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Розвиток промисловості, економіки, торгівлі, вимагав дедалі більшої кількості освічених кваліфікованих працівників, грамотних спеціалістів, управлінців. Для їх навчання необхідно було збільшувати кількість навчальних закладів. Більш того, загострювались соціальні суперечності різних прошарків населення, зростав освітньо-педагогічний рух. Влада усвідомлювала, що неосвіченість населення стає гальмом у подальшому розвитку країни. Після проведення реформ у 60-70-х роках ХІХ ст. в Україні намітився демократичний напрямок у розвитку української культури, який відображав прагнення українського народу до національного духовного відродження. Під впливом прогресивних змін у суспільстві культурне життя країни зазнало значного злету, досягнення у галузі культури та мистецтва привели до створення системи музичної освіти. Її розвиток зумовив підвищення рівня підготовки викладачів музики спеціальних навчальних закладів.

Окремі відомості про становлення навчальних музичних закладів освіти на Україні зазначеного періоду знаходимо в «Історії української музики», працях Н.Кузьміна, О.Ростовського, К.Шамаєвої, дослідженнях Н.Бовсунівської, Т.Грищенко, А.Желан, В.Кузьмічової, О.Цвігун, архівних джерелах тощо.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб систематизувати відомості про спеціальні середні музичні заклади в Україні зазначеного періоду, які виникали при відділеннях московського «Російського музичного товариства» (РМТ).

На шляху здійснення мети заплановано вирішити такі завдання: підкреслити роль відділень РМТ у створенні музичних училищ по всій Україні, внесок окремих особистостей у розвиток музичної освіти, виокремити певні традиції, досягнення та деякі недоліки на шляху становлення музичної освіти в спеціальних середніх закладах України в другій половині XIX – початку XX століття.

Починаючи з другої половини XIX ст. відбувся перехід від музичного дилетантизму до професіоналізму, на перший план висунулись ідеї музичного просвітництва, а також професійної музичної освіти. На Україні були створені перші професійні музичні заклади. Вже 25 листопада 1863 року в Києві почало свою музично-просвітницьку діяльність відділення Московського «Російського музичного товариства» (РМТ). Засновано відділення було з метою поширення музичної освіти, а також для сприяння вітчизняним композиторам і музикантам-виконавцям [1, с.357]. Завідування музичною частиною товариства було доручено композитору і диригенту Роберту Августовичу Пфенігу (1824-1899).

Для Київського відділення РМТ і Російської опери, відкритої у 1867 році, були необхідні кадри музикантів-професіоналів. І 3 лютого 1868 року відбулося відкриття першого в Україні спеціального навчального закладу середнього профілю - музичної школи, нині Київського Вищого державного музичного коледжу ім. Р.М.Глієра. В школі було п'ять відділів: гри на фортепіано з вивченням методики викладання, гри на скрипці та віолончелі, хорового і сольного співу, камерного ансамблю, теорії музики.

Директором училища був призначений Р.Пфеніг. З перших днів училище працювало за програмними вимогами середнього навчального закладу, а «головною його метою була підготовка професійних музичних кадрів» [5, с.71]. Але музичне навчання учнів відбувалось переважно на зразках західноєвропейської класики; учні музичного училища були недостатньо обізнані з російською музикою і майже зовсім не мали уявлення про творчість українських композиторів, хоча Київське відділення РМТ з початку свого заснування формально поставило на порядку денному не підняті до того часу питання про самобутність і національність в музиці [6, с.32].

У 1883 році директором Київського музичного училища став В.Пухальський – блискучий піаніст, талановитий педагог, композитор, який перебував на цій посаді до 1913 року. Скрипковий клас вели М.Сикард, О.Колаковський, О.Шевчик; у віолончельному класі викладав К.Давидов та його учень Ф.Мулерт. Клас співу очолила артистка Московського імператорського театру М. Алексеева-Юневич і артисти італійської оперної трупи Г.Гандольфі та О.Шперлінг. Музично-теоретичні предмети викладали В.Чечотт, Є.Риб, у якого, зокрема, навчались композитор К.Стеценко, диригент О.Кошиць, піаніст і композитор Л.Ніколаєв, композитори Р.Глієр і Л.Ревуцький. Викладачами в класі духових інструментів були соліст Маріїнського театру М.Подгорбунський, відомі музиканти-практики з великим стажем роботи у симфонічному та оперному оркестрах Л.Пурнох, Р.Бісмарк, Т.Клименко, А.Лещенко. З початку 1900 року в училищі розпочав роботу клас арфи, який вела А.Фаллада.

Щорічно учні музичного училища влаштовували по 8 концертів, зібрання різного призначення і спрямування та оперні вечори. Відомі піаністи В.Пухальський, Г.Ходоровський, Г.Бобинський заклали міцні основи фортепіанного виконавства, виховали багато виконавців і педагогів (В.Горовіц, Г.Коган, М.Тутковський, С.Короткевич та інші). «Вагомий внесок у розвиток музичної педагогіки та освіти здійснювали вихованці училища, що відкривали свої приватні школи й запрошували викладачами колишніх товаришів по навчанню» [4, с.341]. Незважаючи на те, що училище перебувало під патронатом уряду Російської імперії, усе частіше педагоги і композитори у своїй педагогічній і композиторській роботі звертались до української національної культури та фольклору. Пропагандистами української музики були М.Лисенко, М.Сикард, Г.Ходоровський.

В кінці XIX – на початку XX ст. в Київському музичному училищі відбувалося стрімке професійне зростання виконавців і педагогів. Випускники працювали в «Институті шляхетних дівчат», пансіоні г.Левашової, у багатьох навчальних закладах Києва, Харкова, Одеси, Чернігова, Полтави, Проскурова, Ялти та ін.

Музичні училища функціонували майже в усіх губернських містах України: Харкові, Одесі, Полтаві, Сімферополі, Житомирі, Катеринославі. Деякі з них були реорганізовані з музичних класів. Значення такої реорганізації полягало в тому, що процес виховання набував більш широкого, організованого й систематичного характеру.

Найбільшим культурним центром південного регіону України XIX ст. була Одеса. На кінець 60-х років в місті успішно існували дві школи, що були основними осередками музичної освіти. У 1884 році відбулося офіційне відкриття відділення РМТ, а в 1886 – створились музичні класи при

цьому відділенні. У 1888 році на посаду директора був запрошений видатний піаніст і диригент, професор Д.Климов. Освітній процес у музичних класах проходив на найвищому рівні, що дало підстави перейти до статусу музичного училища у 1897 році. Заняття проходили за програмами Петербурзької консерваторії і були поділені на три курси (молодший, середній, старший). В училищі навчали грі на всіх музичних інструментах, викладались музично-теоретичні дисципліни (В.Малишевський), хоровий клас, клас історії музики. В училищі було створено три хорових колективи: жіночий, чоловічий та мішаний (керівник – Ф.Миронович). Крім хорів, тут існували струнний і духовий оркестри (керівники – Й.Перман, Ф.Ступка, Й.Карбулька) [7, с.548]. З 1908 року на чолі Одеського відділення РМТ став енергійний і музично освічений громадський діяч В.Орлов. У 1911 році Одеське музичне училище відсвяткувало 25-річчя свого існування. Його випускники стали в майбутньому відомими музикантами, професорами консерваторій (П.Столярський, А.Павленко, М.Вілінський, О.Могилевський).

Велику роль у розвитку музичної культури на Україні відіграло відділення РМТ міста Харкова. У 1883 році цим товариством було засноване музичне училище. Протягом багатьох років його директором працював талановитий організатор, освічений музикант, диригент, активний громадський діяч І.Слатін. В училищі функціонували класи фортепіано (С.Брікнер, Р.Геніка, О.Горовіц та ін.), скрипки та альту (К.Горський), віолончелі (Є.Белоусов), кларнета і гобоя (Г.Гек), співу (відомий італійський співак Ф.Бугамеллі), теорії музики, сольфеджіо, хорового співу і гри на мідних духових інструментах (А.Юр'ян). З 1908 року історію музики викладав В.Геніка, який читав лекції, присвячені творчості російських композиторів. У 1911-1912 роках теорію музики і гармонію в Харківському музичному училищі викладав Ф.Якименко. Завдяки активній діяльності учнів і викладачів, Харківське музичне училище виконувало важливу функцію головного осередку професійної музичної освіти у великому промисловому центрі України. Особливо успішно виступав симфонічний оркестр (під керівництвом І.Слатіна), який виконував твори В.Моцарта, Л.Бетховена, П.Чайковського.

У 80-90 роки XIX століття відбувається розквіт музичного життя військово-морського центру України – міста Миколаєва. У 1891 році відкрилось Миколаївське відділення Імператорського РМТ. З 1892 року при відділенні почали діяти музичні класи (директор - Л.Щедрін, піаніст, диригент, педагог і композитор). Музичні класи поділялись на клас роялю (викладачі Є.Мілевська, Є.Каверіна), скрипки і сольного співу [3, с.330]. У 1900 році музичні класи реорганізовано в музичне училище. Додатково відкрились класи віолончелі, контрабасу, духових інструментів, музично-теоретичних дисциплін, інструментовки. Училище готувало виконавців на музичних інструментах, диригентів, співаків, і вчителів музики. Цьому сприяла ціла плеяда видатних діячів. Диригентом симфонічного оркестру і оперних вистав був Л.Щедрін; його справу продовжив скрипаль, композитор і диригент Й.Карбулька, який крім створення різних ансамблів в училищі організовував концерти для робітників, матросів, солдат. Клас скрипки, теорії музики і гармонії викладав педагог і композитор О.Погодаєв. Завдяки своїй творчій та організаційній діяльності Миколаївське музичне училище набуло високого професійного рівня.

Наприкінці XIX – початку XX століття Херсон був центром великої губернії. У 1904 році в ньому відкривається відділення РМТ, а 16 жовтня 1905 року – перші музичні класи, завдяки старанням випускника Петербурзької консерваторії Я.Дюміна. В класах викладалась гра на фортепіано (К.Мюллер, В.Егенберг, А.Тучек), скрипці (Н.Мітельман, А.Пеллегріні), віолончелі (С.Федорович), гра на духових інструментах (І.Харламов) а також теорія музики. Силами учнів був створений оркестр, який постійно брав участь у музичному житті міста. У 1908 році музичні класи було реорганізовано в музичне училище, в якому викладалась гра на фортепіано (П.Могилевський, М.Недзинська), скрипці (Л.Куцин, В.Гросс та інші), духових і ударних інструментах, сольний спів (А.Нурок-Піотровська). Студенти вивчали теорію (С.Бармотін), композицію, історію музики та ін. У 1905 році в училищі відкрився регентський клас. Учні училища проводили концерти, вечори, активно брали участь у культурному житті міста.

В 1904 році в Полтаві на базі місцевого відділення РМТ було засноване музичне училище, яке посіло значне місце серед провінціальних середніх музичних навчальних закладів. Його директором став відомий громадський діяч, скрипаль і диригент Д.Ахшарумов. Реорганізоване з музичних класів, училище переважно зберегло попередній склад своїх викладачів. Серед них – піаністи П.Силенчук, І.Сйзлер, скрипалі І.Гольдберг, Я.Гегнер, І.Волинський, віолончеліст І.Зуєв та інші. «На відміну від загальноосвітніх предметів, слухання яких було платним (50 крб. на рік), обов'язкові предмети (теорія та історія музики, гармонія, сольфеджіо, ансамблева гра, хоровий спів) викладались безкоштовно. Для заохочування учнів навчатись грі на духових інструментах матеріально незабезпеченим особам надавалась можливість здобувати освіту безкоштовно» [4, с.344]. Для старших учнів відкрився клас ансамблю, працював симфонічний оркестр, у якому брали участь і викладачі. У 1915 році

Д.Ахшарумов сприяв організації хорових концертів, які поширювали музичну освіту серед населення. Полтавське музичне училище було центром культурно-мистецького життя міста. Учні та викладачі училища часто влаштовували концерти, постановки оперних вистав, драматичні спектаклі.

Велике значення для музичної освіти Житомира мала діяльність музичної школи П.Грінберга, яка була відкрита в 1903 році, а у 1905 році при Житомирському відділенні РМТ відкрились музичні класи - перший спеціальний музичний заклад на Волині, які у 1911 році були реорганізовані в музичне училище (директор Л.Местечкін). В ньому викладались «теорія, фортепіано, вокал, скрипка, віолончель, духові, усі обов'язкові предмети» [2, с.157]. Училище готувало співаків, диригентів, виконавців на духових та струнних інструментах, вчителів музики й викладачів співу для народних училищ і церковно-парафіяльних шкіл. У закладі працювали викладачі: Ф.Местечкіна, З.Яніцька (вокал), Л.Местечкін (фортепіано), Я.Симон (скрипка), М.Бернатович (диригування), Ф.Туринський (теорія музики) та інші. Тривалий час тут працював племінник П.Чайковського Ю.Давидов. В училищі функціонували хор і оркестр, які виступали з концертами. В Житомирському музичному училищі здобули початкову музичну освіту композитор М.Скорульський, диригент і піаніст Н.Перельман, співачка З.Гайдай та інші.

1901 року було відкрито музичне училище в Катеринославі. Директором призначено Д.Губарева, який викладав у класі віолончелі, загального фортепіано й співу. Як і в інших провінціальних навчальних закладах, учні і викладачі училища брали активну участь у музичному житті міста.

В 1910 році з музичних класів реорганізовано музичне училище в Симферополі. Директором був назначений А.Канкарович. Тут діяли класи фортепіано, віолончелі, духових інструментів, співу, оперний і симфонічний клас, а також клас музично-теоретичних дисциплін (теорії, композиції, історії музики, естетики, інструментовки), які викладав А.Канкарович.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що головним осередком музичної освіти були спеціальні середні заклади, які існували при РМТ та його відділеннях. Вони відігравали значну роль у підготовці професійних кадрів на Україні. Училища РМТ дотримувались в навчальному процесі загальних програм і статуту, вироблених для середніх навчальних закладів Петербурга і Москви. Їх діяльність передбачала підготовку виконавців на музичних інструментах, співаків, хорових диригентів, учителів музики. Програма містила відповідні художні та наукові цикли предметів. До першого належали: гра на струнних, духових і ударних інструментах, фортепіано, органі, спів, теорія та історія музики. В другому циклі вивчались наукові предмети в обсязі початкових класів чоловічих гімназій Міністерства народної освіти. Програми готувались залежно від віку учнів, які розподілялись на молодше, середнє і старше відділення. Навчання було платним. Випускники, які успішно склали іспити, по закінченні повного курсу предметів одержували атестати I та II ступенів, що надавали їм право ставати вчителями музики, керівниками хорів, викладачами співу в приходських і початкових народних училищах [4, с.340].

Звичайно, діяльність РМТ мала певні недоліки у своїй роботі, що позначалося на роботі музичних училищ: не існувало спільних навчальних програм, планів, не на достатньому рівні була організація навчального процесу. Водночас, самовіддана праця талановитих, завзятих, відданих своїй справі педагогів-музикантів сприяла вихованню освічених музикантів, які популяризували музичні твори українських композиторів, і, до того ж, були повністю готові до вступу у вищі навчальні заклади. Таким чином, діяльність відділень РМТ та спеціальних середніх музичних навчальних закладів, які створювались навколо них в другій половині XIX - на початку XX ст. незаперечно являє собою реальну картину національного відродження музичної культури в Україні.

Література

1. *Архів мистецтв* ф. 646; оп. 1; од. 36. 259; 1865-1918 pp., с. 357.
2. *Бовсунівська Н.* Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.): Дис...канд. пед. наук. – Житомир, 2004.
3. *Желан А.* Роль музичної спадщини Миколаївщини у професійній підготовці вчителів музики / *Наук. вісник Мик. держ. ун-ту: Зб. наук. праць.* – Вип. 10. Пед. науки: У 2-х т. – Мик.: МДУ, 2005. – т.2. – 334 с.
4. *Історія української музики* /АН УРСР. Ін-т мистецтва, фолькл. та етногр. ім. М.Т.Рильського; Редкол.: М.Гордійчук (голова) та ін. – Т.3: Кінець XIX – XX ст. – К.: Наук. думка, 1990. – 424 с.
5. *Кузьмин Н.* Украинская школа музыкального мастерства (краткая историческая справка). – К., 1968. – 90 с.
6. *Миклашевский И.* Очерк деятельности Киевского отделения Императорского музыкального общества (1863-1913): По случаю исполнившегося 50-летия. – К., 1913. – 34с.